

**Swami Ramanand Teerth Marathwada University Nanded &
NAGNATH ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE
AUNDHA NAGNATH DIST. HINGOLI (M.S.)**

Organise State Level Seminar
on

“Digital Monetisation of Indian Economy”

Certificate

This is to certify that, Mr./Mrs./Dr./Prin. B. R. Shinde
of के. रमेश वरपुडकर कॉलेज, सोनपेठ has participated/worked as a chairperson/
Resource Person/Member of organising committee and Presented the paper entitled——
भारताचा आर्थिक विकास व बेरोजगारी...at one day State level seminar on “Digital Monetisation
of Indian Economy” held on 11th Feb.2017 Organised by faculty of commerce
Nagnath Arts,Commerce & Science College Aundha (N) Dist.Hingoli (MS).

Dr. G.N. Bokare
Convener

Prin. Dr. V.S. Kanwate
Organising Secretary

भारताचा आर्थिक विकास व बेरोजगारीची समस्या

डॉ.बी.आर.शिंदे

प्राध्यापक

कै.रमेश वरपुडकर कॉलेज सोनपेट

प्रस्तावना :-

भारत हा विकसनशील देश आहे, भारतामध्ये सध्या स्थितीत विकास हा प्रत्येक क्षेत्राचा होत आहे या साठी नियोजनाचा मार्ग भारतीय अर्थव्यवस्थेने स्विकारला आहे. आर्थिक विकासाचा वगो वाढविण्यासाठी सर्वप्रथम देशातील उपलब्ध संसाधनाचा जास्तीत जास्त नियोजन बंध वापर करून आर्थिक विकास साधता येऊ शकतो त्यासाठी आपल्याला प्रथामीक, द्वितीय व तृतीय क्षेत्राच्या विकासावर भर देणे आवश्यक आहे जर विकशील अर्थव्यवस्थेचा विचार केला तर देशाच्या विकासासाठी उद्योग क्षेत्र व सेवा क्षेत्रमध्ये वाढा होणे आवश्यक आहे. आर्थिक विकासाचा विचार करताना आपल्याला देशातील समस्याचा विचार केला पाहिजे, आर्थिक विकास करण्यासाठी आपल्या देशातील समस्या शोधून त्यावर उपाय योजना शोधल्या पाहिजेत त्यामध्ये बेरोजगारी ही एक महत्वाची ज्वलंत समास्य बनली आहे. बेरोजगारी ची समस्या सोडविण्यासाठी उपाय योजना शोधून त्यांची प्रभावीपणे आमंलबजावणी केली पाहिले.

संशोधनाची उदिष्टये :-

१. बेरोजगारीची संकल्पना स्पष्ट करणे.
२. बेरोजगारी वाढीचा कारणे शोधणे.

अभ्यास पध्दती :-

सादर शोध निबंध तयार करण्यासाठी प्रमुख्याने दुय्यम स्रोताचा वापर करण्यात आलेला असून त्यामध्ये संशोधन विषयाचा अनुषंगाने प्रकाशित व अप्रकाशीत लिखान,वर्तमानपत्रे,साप्ताहिके, मासिके, विविध अहवाल इंटरनेट इत्यादी सहित्याचा वापर करण्यात आला आहे.

बेरोजगारीचीसंकल्पना अर्थ व व्याख्या :-

१. प्रा.पिंगु यांच्या मते रोजगार नसलेला परंतू रोजगार मिळावा अशी इच्छा असलेल्या व्यक्तीला बेरोजगार म्हणता येईल.
२. गिलीन व गिलीन यांच्या मते जेव्हा एखादी घडधाकट व्यक्ती आपल्या व कुटूंबाच्या चारितार्थासाठी निवर्डचे साधन म्हणून अयोजन करू शकत नाही त्या परिस्थिती ला बेरोजगारी म्हणतात. बेरोजगारी हि भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या नियोजना पुढील एक भयानक समस्या आहे मागील काही वर्षेमध्ये या समस्याचे भयानक रूप धारण केले आहे. एक बाजूने लोकसंख्या जलद गतीने वाढत आहे तर दुस-या बाजूने शैक्षणिक सोयी सुविधामध्ये पाढ न झाल्यामुळे हि समस्या इतकी भयानक झाली आहे की आता आपन या समस्या विषयी विचार मंथन करू लागलो आहोत. या वेळी आपण अर्थव्यवस्थेमध्ये श्रमशक्ती व सुशिक्षित बेरोजगार दोघाही रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होऊ शकतील पध्दतीने उद्योग रचना व शैक्षणिक व्यवस्थेत बदल कारणे आवश्यक आहे. भारतातील

औद्योगीकरणाची गती कमी असल्यामुळे वाढत्या लोकसंख्येला औद्योगीकरण पासून पूर्ण रोजगार निर्माती होऊ शकत नाही.

बेरोजगारीची कारणे:-

१. **नियोजनाचा अभाव :-** भारतामध्ये नियोजन १९५१ पासून सुरुवात झाली परंतु या मध्ये अनेक समस्या निर्माण होत आहेत नियोजन कार्यक्रमा मध्ये रोजगार निर्मितीला प्रधान्य देऊन तसे धोरण आखण्याचा पुरेशा प्रयत्न करण्यात आला नाही विशिष्ट कालमा नुसार रोजगार निर्मितीचे उद्दिष्ट निश्चित करणे आवश्यक होत परंतु तसे उद्दिष्ट करण्यात आले नाही परंतु या प्रश्नाचा विचार न केल्यामुळे असा बेकारी किंवा बेरोजगारी हि एक भयानक समस्या बनली आहे.

२. **स्वयंरोजगाराच्या अपु-या सोयी :-** स्वयंम रोजगारातून मोठ्या प्रमाणावर रोजगार निर्मितीचे कार्य केले जाऊ शकते परंतु आपु-या सोयी मुळे स्वयंरोजगाराचा विकास किंवा विस्तार झालेला नाही. स्वयंम रोजगार सुरु करण्यासाठी प्रशिक्षणाची व्यवस्था उपलब्ध नाही तसेच चुकीची शैक्षणिक पध्दत या कारणामुळे बेरोजगारीची समस्या वाढत आहे व ती दिवसंन दिवस वाढतच जाणार आहे.

३. **सदोष शिक्षण पध्दती:-** शिक्षण पध्दती चुकीची असल्यामुळे आज रोजगार प्राप्तीच्या दृष्टीने कुचकामी ठरत आहे. अनेक तंत्रज्ञाच्या मते बिट्टीशानी घालून दिलेल्या कारकुनी शिक्षण व्यवस्थेत आपण आतातपर्यंत बदल करू शकलो नाहीत. आज देखील अनेक विद्यापीठात अर्टस, कॉमेस इत्यादी मधून लाखो विद्यार्थी पदवी घेऊन बाहेर पडत आहेत परंतु उद्योग व्यापार व वित्त क्षेत्रातात त्यांचे ज्ञान फारसे उपयुक्त पडत नाही त्यामुळे भारतीय शिक्षण पध्दती मनुष्य बळ विकासात अयशस्वी ठरली आहे.

४. **लोकसंख्या वाढ:-** लोकसंख्या हे एक मोठी समस्या बनली आहे कोणत्या देशाला स्वतःचा विकास साध्याचा असेल तर क्षेत्रफळा प्रमाणे लोकसंख्या मर्यादित असणे आवश्यक आहे परंतु भारताबाबत जर आपण पहिली तर लोकसंख्येच्या बाबतीत भारताचा दुसरा क्रमांक लागतो तर चिनचा पहिला क्रमांक लागतो. जसा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा विकास होत आहे त्या प्रमाणात रोजगार व नौकरीच्या संधीत वाढ होत नाही व लोकसंख्याचा वाढीसोबत जेव्हा आपण रोजगार संधीची तुलना करतो त्या वेळी असे लक्षात येते की अत्यंत अल्प अशी वाढ रोजगार मध्ये होत आहे.

५. **शैक्षणिक मागासलेपणा:-** देशातील शिक्षण हे आज ही काही प्रमाणात मागासलेलेच आहे, कारण की काही प्रमाणात शैक्षणिक पध्दतीत खुप सा-या आडचणी असल्यामुळे शैक्षणिक क्षेत्राचा विकास फार मोठ्या प्रमाणावर झालेला नाही, त्यामुळे याचा रोजगारावर परिणाम होत आहे ज्या पध्दतीचे विद्यार्थी किंवा रोजगार अर्थव्यवस्थेला पाहिजे तशा स्वरुपाचे विद्यार्थी घडवले जात नाहीत त्यामुळे बेकारी किंवा बेरोजगारी खुप मोठ्या प्रमाणावर वाढलेली आहे.

६. **उद्योग धंद्याशी मुलभुत सुविधेचा अभाव:-** हे एक महत्वाचे कारण सांगता येईल की उद्योग व्यवसाय यामुळे खुप मोठ्या प्रमाणावर रोजगार निर्माण होत जर अर्थव्यवस्थेला विकास साध्याचा असेल तर त्या अर्थव्यवस्थेतील उद्योग क्षेत्र व सेवा क्षेत्र यांचा विकास होणे आवश्यक असते परंतु अर्थव्यवस्थे मध्ये जर उद्योग क्षेत्राचा विकास झाला नाही तर रोजगाराच्या संधी उपलब्ध होत नाहीत उद्योग धंद्याच्या विकासाठी त्यांना पोषक वातावरण निर्माण करण्याची गरज असेल त्यामध्ये उद्योगाना स्वताःच्या विकासासाठी शासनाने

विविध सुविधा वेळोवेळी द्यावात तसेच विकासभूमूख योजना राबवणे आवश्यक आहे व त्यांना विविध करे सवलती दिल्या गेल्या पाहिजेत. त्यामध्ये रास्ते कच्चा माल, वीज, पाणी इत्यादी सुविधा पुरविल्या पाहिजेत त्यामुळे उद्योगाचा विकास झपाटयाने होत व रोजगार मोठ्या प्रमाणावर निर्माण होते आणि बेरोजगारीची समस्या काही प्रमाणात दुर केली जाऊ शकते.

७. भांडवलाचा अभाव :- रोजगार निर्मातीसाठी उद्योग व्यवस्था हे एक चांगले साधन आहे. व्यवसाय सुरु करण्यासाठी भांडवलाची गरज आसते. व्यवसाया मधून मोठ्या प्रमाणावर रोजगार निर्माण होतो व बेकारीची समस्या काही प्रमाणात कमी केली जाऊ शकते परंतु भारतीय लोकाकडे भांडवल उपलब्ध नसल्यामुळे ते व्यवसाय निर्माण करत नाही, तसेच भांडवल उपलब्ध करुण देणा-या संस्था ही त्यांना पुरेशा प्रमाणात भांडवल निर्माती करुत देत नाही. तसेच भांडवलाची समस्या सोडवण्यासाठी काही व्यवसायीक खाजगी संस्थकडून किंवा लोका कडून कर्ज घेतात त्याच्या कर्जचा दर जास्त अल्यामुळे त्यांना व्यवसायात तोटा होतो व बेरोजगारीचे प्रमाण वाढत आहे.

८. प्रशिक्षणाचा अभाव :- कोणता हि उद्योग व्यवसाय करण्यासाठी प्रशिक्षण देण्याची गरज असते प्रशिक्षण आणि व्यवसाय बंद पडतात त्यामुळे वेळेवर व योग्य प्रकारे मिळणे आवश्यक असते परंतु जर आपण विचार केला तर आपल्या देशामध्ये प्रशिक्षण देणा-या संस्था या मोठ्या प्रमाणावर नाहीत व योग्य प्रकारे प्रशिक्षणाची व्यवस्था किंवा सुविधा नसल्यामुळे व्यवसाय उद्योग विकसीत होऊ शकले नाहीत व त्यामुळे रोजगारावर परिणाम झाला असून बेरोजगारीचे प्रमाण वाढत आहे.

९. शेती क्षेत्रामध्ये आधुनिकतेचा अभाव :- भारतामध्ये शेती व्यवसायाचा विकास झालेला नाही आजही पारंपारीक पध्दतीने शेती व्यवसाय केला जाती व शेती व्यवसाय विकसीत करण्यासाठी सरकारने शेतक-यांना आधुनिक शेती उपकरणे उपलब्ध करुन घ्यावी व शेती व्यवसाय करण्यासाठी प्रशिक्षण द्यावे ज्यामुळे शेतकरी शेती व्यवसाय चांगल्या पध्दतीने करतील व रोजगाराच्या संधी मोठ्या प्रमाणावर उपलब्ध होतील व बेरोजगारीची समस्या काही प्रमाणात सुटेल.

१०. अविभक्त कुटूंब पध्दती :- ग्रामीण भागात काही भागामध्ये आजही मोठ्या प्रमाणात अविभक्त कुटूंब पध्दती आहे. कुटूंबामध्ये कर्ता एक जन असतो व त्यावर बाकीबचे लोक न काम करता बसुन असतात व त्यांना संरक्षण दिले जाते. तसेच त्यांच्या अन्न, वस्त्र, निवारा या मुलभूत गरजा भगवल्या जातात त्यामुळे बेरोजगारी निमर्ण होत आहे.

निष्कर्ष :-

बेरोजगारी हि एक समाजाला लागलेली कीड आहे जर याचा समुळ नाश करण्याचा असेल तर शासन व समाज यांनी एकत्र येऊन काम करणे गरजेचे आहे. यासाठी वरील उल्लेख केलेल्या सर्व कारणावर योग्य उपाय योजना शासनाने शोधावी व बेरोजगारीची समस्या समुळ नष्ट करावी. वरील कारणामुळे खुप मोठ्या प्रमाणावर बेरोजगारी निर्माण होत आहे.

संदर्भ ग्रंथ सुची :-

१. डॉ. रावसाहेब जाधव पारवेकर, भारतीय अर्थव्यवस्थेचा विकास विषयक समस्या, मिना प्रकाशन.
२. भारतीय अर्थव्यवस्था = डॉ. सोळंखे
३. दैनिक लोकसत्ता =
४. भारतीय अर्थव्यवस्था = रंजन कांबळे.

Principal
Principal
Principal